

"וישם לך שלום" לבירור המושג שלום ע"פ חז"ל

א. שלום מלשון שלמות

מטרת המאמר היא, לברר את המושג "שלום" על פי חז"ל. להראות שהשימוש המקובל של המושג "שלום" הוא מושאל והמובן האמיתי שלו הוא לשון **שלימות**, ובפרט **שלימות אחיזתנו בארץ**.

משמעות המושג "שלום" בלשון בני אדם היא בעיקר מצב הסכמה בין מתקוטטים, מציאות של הפך הסכסוך. ביסוד "שלום" כזה, מונחת הפשרה והוויתור, ועל כן מוותרים על עקרונות ואמתות למען השלום.

לכאורה, האמת היא המציאות האמיתית, ושלום – קרוב לוותרים ולפשרות. אולם הבחנה זו בין אמת לשלום באה מקוצר תפיסתנו, בגלל המושגים המצומצמים שלנו¹. בעיני חז"ל אין השלום מתנגש עם האמת. האמת והשלום הם היינו הך, "והאמת והשלום אהבו". כשתיקנו חז"ל תקנות "מפני דרכי שלום" הם לא ויתרו על עקרונות בגלל השאיפה לשקט וחשש מסכסוך עם הגויים – תקנות מסוג זה הוגדרו כ"מפני האיבה" – אלא הן תקנות שהיו מתקנים גם ללא אימת המלכות כי זו השלימות האמיתית².

המהר"ל מאריך לבאר כי המושג שלום לקוח מהמילים שלם ושלימות. הבודק את פסוקי המקרא הכוללים את המילה "שלום"⁴ על כל נטיותיה, נוכח לדעת כי שלום מציין לרוב מצב כללי, בעיקר של שלוה ושלימות: "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום"⁵, "ונשלחך בשלום"⁶ "ושבת בשלום אל בית אבי"⁷. אין בפסוקים אלה, וכן ברוב הפסוקים האחרים, שום רמז למלחמה שקדמה למצב המתואר.

ד"ר נוי בסיכום מאמרו "משל השלום"⁸ כותב: "המחפש במקרא פסוקים שבהם ניצב השלום בתקבולת של ניגוד מול מלחמה, לא יגיע אפילו לעשרה אחוזים מכלל הכתובים". וכשכותבים לנו חז"ל, ש"אין כלי המחזיק ברכה כמו השלום", "פירוש: השלימות שיהיה ראוי לקבל הברכה"⁹.

1. קנין תורה, לרב צבי יהודה זצ"ל, עמ' נ"ד.
2. חלוק הרצ"י זצ"ל, בע"פ.
3. עיין נתיבות עולם (נתיב השלום) הגדה של פסח, עמ' רכ"ו.
4. מאתיים ועשרים פסוקים.
5. בראשית ט"ו.
6. שם כ"ו.
7. שם כ"ח.
8. פורסם במחנים קכ"א.
9. "תפארת שלמה", על המועדים, עמ' ק"ט.

היום הורד מושג זה בדרגה למובן של חוסר מלחמה, העדר מריבה – שקט. למעשה זהו צמצום של השלום אשר מובנו הוא השלימות והמצב האידיאלי בו שרוי העם או העולם. וכך כותב האברבנאל¹⁰: "ובכל מקום שנוכח שלום בכתוב חשבו המפרשים שענינו תמיד הסכמה בין הכתות המתקוטטות כמו שאחז"ל עמון ומואב עשו שלום ביניהם. כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. ולכן פרשו 'אוהב שלום ורודף שלום', שיהיה האדם משים שלום בין חבריו המתקוטטים. והביאו על זה משלים מפסוקים ומאמרים סובבים כולם על הקוטב הזה כאילו ענין השלום לדבריהם לא יפול כי אם במקום שיש קטטה ומריבה קודמת. והנה לא הכירו את מעלת השלום ולא דאו את יקר תפארת גדולתו לפי שעם היות שיאמר על הסכמת המריבים כמו שחשבו הנה גם כן יאמר שלום מזולת מריבה וקטטה על הטוב המשותף ועל הסכמת האנשים ואהבתם זה לזה שהוא הדבר ההכרחי בקבוץ המדיני והוא החוט הקושר והמכוון את כלם.

ובכלל, יאמר השלום על בריאות הדבר ושלמותו וטובו ויופיו. ולכן נקרא יהי שלום לפי שהוא הקושר את העולם ומעמיד הנמצאים על סדר בצביונים וקומתם כי כאשר יהיה הדבר בסידרו הראוי יהיה בשלום ובמישור. ועל זה הצד הוטל זה השם בבעלי חיים כמו שאמר 'לך נא ראה את שלום אחיך ושלום הצאף, וידוע שאישי הצאן אינם נלחמים אבל השלום הנאמר בהם הוא ההתאחדות וטוב על הסידור. ולכן אמרה התורה 'לא תדרוש את שלוםם וטובתם, שהשלום הוא שם נרדף לטוב ולבריאות.

ואמר הנביא 'יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע, כי כמו שהאור הוא היפך החושך, כך השלום שהוא היפך הרע. ואת זה לעומת זה עשה האלוקים.

ומפני זה תמצא שם השלום גם בדברים שאינם חיים. אמר 'וישאל דוד את שלום יואב ואת שלום העם ואת שלום המלחמה', ואף שנפרש שלום יואב על הסכמתו עם העם, ושלום העם – הסכמתו אלו עם אלו מה נאמר בשלום המלחמה, כי מי נתן שלום במלחמה. אלא ששם שלום הנחתו הראשונה על השלמות והדבר המלא והשלם לא יחסר כל בו. וכאשר תפול בין האנשים מריבה וקטטה ויבואו לידי הסכמה, יאמר על זה שלום לפי שהוא דומה לשלמות והבריאות והטוב שהיה באותו קבוץ וחבור".

על פי ההבנה הנמוכה של המושג "שלום" – העדר מריבה – היה ראוי שלא יגביר האדם או האומה את המיוחד שבהם על זולתם, אלא ימעטו בניגודים וייחודים ויחנכו לאוניברסליות כדי למנוע מריבות. אך משהבנו שמובן ה"שלום" הוא שלימות ובריאות, הרי שהשלום מופיע דווקא ע"י כך שכל כוח ודעה מופיעים בתפקיד ובמדרגה השלימה שלהם והמיוחדת להם.

וכך כותב הרב קוק זצ"ל¹¹: "יש טועים שחושבים שהשלום העולמי לא ייבנה כי אם ע"י צביון אחד בדעות ותכונות, וא"כ כשרואים תלמידי חכמים חוקרים בחכמה ודעת תורה, וע"י המחקר מתרבים הצדדים והשיטות, חושבים בזה שהם גורמים למחלוקת והיפך השלום. ובאמת אינו כן, כי השלום האמיתי אי אפשר שיבוא לעולם כי אם דווקא ע"י הערך של ריבוי השלום.

הריבוי של השלום הוא שיתראו כל הצדדים וכל השיטות ויתבררו איך כולם יש להם מקום, כל אחד לפי ערכו מקומו ועניינו, ואדרבא גם העניינים הנראים כמיותרים או סותרים, ייראו כשמתגלה אמיתת החכמה לכל צדדיה, שרק ע"י קבוץ כל החלקים, וכל הפרטים, וכל הדעות הנראות שונות, וכל המקצועות החלוקים – דווקא על ידם ייראה אור האמת והצדק, ודעת ה' יראתו ואהבתו, ואור תורת אמת".

10. פירושו לאבות פרק א' משנה יב. ועיין "עקידת יצחק" (ינשא" שער ע"ד).
11. עולת ראייה א', עמ' ש"ל.

וכך כותב הרבי מלובאביץ¹²: "השלום האמיתי איננו רק שההתנגדות מנוצחת ונעשה שלום, אלא שאין קיימת כלל מציאות מנוגדת, ואז יש שלום ממילא. אופן זה של שלום קיים רק אצל עצמותו – הקב"ה, כיוון שהוא איננו מוגבל באמת, ואין לו שום הגדרות, הרי לא תיתכן מציאות המנוגדת והפכית לו.

וזוהי התוספת על הפסוק 'שלום רב לאוהבי תורתך' על המאמר 'תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם'. בכוחם של ת"ח להשכיח שלום בעולם – לאחד שני הפכים את העולם שהוא "מעלים" ומתנגד לאלוקות, ואת האלוקות. בזכות השלום רב השלום האמיתי הנמצא בתורה, ששורשו בעצמות ה"י".

לאחר בירור היסוד נביא מספר דוגמאות המראות שחכמים קראו "שלום" לתופעות ומושגים שאינם קשורים להיפך מריבה אלא למציאות מושלמת¹³.

ב. השלום במובן שלמות – במקורות

א. "שמו של הקב"ה – שלום"¹⁴ וכן הוא נקרא "שלום העולמים"¹⁵.

ב. "דברי תורה נקראים שלום"¹⁶.

ג. "כשניתנה תורה לישראל היה קול הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל מלאכי עכו"ם אחזתם רעדה... נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע, ואמרו לו: מה קול ההמון אשר שמענו שמא המבול בא לעולם... אמר להם: חמדה טובה יש לו בבית גנזיו... וביקש ליתנה לבניו, שנאמר 'ה' עוז לעמו יתן', מיד פתחו כולם ואמרו: 'ה' יברך את עמו בשלום'¹⁷ – הודו הגויים שהתורה – השלום, השלימות, מגיעה לישראל".

ד. "זריחת השמש מיוחד שהוא שלום לכל באי עולם"¹⁸.

ה. "כה אמר ה' צבאות: צום הרביעי וצום החמישי... יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה"¹⁹. ודורשת הגמרא: "בזמן שיש שלום – יהיו לששון ולשמחה, אין שלום – צום"²⁰ מהו המצב המוגדר כשלום – נחלקו הראשונים:

שלום – "אין יד העכו"ם תקיפה על ישראל"²¹.

שלום – "ישראל שרויין על אדמתן"²².

שלום – "בית המקדש וישראל שרויין על אדמתם"²⁴.

12. ליקוטי שיחות "וישב" תשמ"ג (עמ' 5).

13. עיין "שפת אמת" לסוכות תרל"ד (ד"ה עניין סוכה), ביאור "סכות שלום" מלשון שלימות.

14. שבת י'.

15. בראשית רבה ס"ו ב' ("במתנות כהונה").

16. ערכין ט"ו במהרש"א "והתורה כולה שלום" (במדבר רבה כ"א א'). "שהתורה היא השלום" (עיין מהרי"ל הגדה של פסח בדרוש לשבת הגדול, עמ' רכ"ז).

17. זבחים קט"ז.

18. ירושלמי, סנהדרין פ"ח הל"ח (ישלום קאי על הרפואה" פתיחה לשוית ארץ צב).
19. זכריה פרק ח'.

20. ראש השנה י"ח.

21. רש"י.

22. רש"י (מובא בחידושי לראש השנה כתי"י נ"י תשכ"א – מהדורה מחודשת של מוסד הרב קוק).

23. ר"ח ורמב"ן (מובא ב"יתורת האדם", עמ' רמ"ג – הוצאת מוסד הרב קוק, תשנ"ח חלק ב' סי' רע"א, "מגיד משנה" להלכות תעניות פ"ה הל"ה, פירוש להלכות קדוש החודש ג' ט' ועוד).

24. ריטב"א.

- ו. סיום ברכת כהנים "וישם לך שלום"²⁵ נדרש ע"י הספרי²⁶ :
 שלום על כל אדם
 שלום בביתך
 שלום – מלכות בית דין
 שלום – תורה.
- ז. "ושבתי בשלום אל בית אבי"²⁷ – "שלום מן החטא, שלא אלמד ממעשי לבן"²⁸.
 ח. "שלום בגימטריא משיח"²⁹.
- ט. "מצורע אסור בתשמיש המיטה – כי הוא היפך השלום"³⁰.
 י. התוכחה, אשר לעתים גורמת למריבות, מביאה לשלום³¹, שלום במובן שלימות.
 יא. קנאה, לכאורה, היא היפך השלום אך נאמר: "פנחס הוא אליהו אמר לו הקב"ה: אתה נתת שלום בין ישראל וביני בעולם הזה, אף לעתיד לבוא אתה הוא שעתיד ליתן שלום ביני לבני שנאמר 'הנה אנוכי שולח...'"³².
- "פינחס, שהתורה מברכת אותו 'לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום' – למרות שלכאורה מרחיק בקנאותו את השלום – מופיע יותר מאוחר באלהו המקנא גם הוא לה' במלחמתו עם נביאי הבעל, והוא הוא מבשר השלום משמיע ישועה, המתזיר בתשובתו את עם ישראל. ישנם זמנים ומצבים, בהם קנאה נכונה לה' – היא המביאה את השלום, ובזכותה מעניק נותן התורה את ברית השלום... 'לכן אמור לו הנני נותן לו את בריתי שלום'"³³.
- יב. לאבא אמינא היו שולחים שלום ממתיתבתא דרקיעא כל יומא³⁴. (בת קול אומר לו: "שלום עליך"³⁵).
- יג. "הקרבנות אינן אלא שלום"³⁶.
- יד. "למה נאמר זבח השלמים – שהוא עושה שלום בין המזבח ובין הכהנים ובין ישראל"³⁷.
- טו. "שבתי הוא שלום"²⁸.
- טז. "גדול כוח השלום, שאף המתים צריכים שלום, שנאמר: 'ואתה תבוא אל אבותיך בשלום'"³⁹.
- יז. "גדול השלום שדרי רום צריכין שלום, שנאמר: 'עושה שלום במרומיו'⁴⁰ העליונים שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות – הן צריכין שלום"⁴¹.

25. במדבר ו', כו.

26. פסקא מ"ב.

27. בראשית כ"ח, כא.

28. רש"י.

29. בעל הטורים במדבר כ"ה, יב.

30. ארץ צבי על התורה, עמי ר"פ ע"פ חולין קמ"א.

31. ספרי, דברים א' ג'.

32. ילקוט שמעוני, פנחס (תשע"א).

33. מאמר הרב י' פליקס "צום ושלום".

34. תענית כ"א.

35. רש"י.

36. תנחומא צ"ו, ד'.

37. מדרש תנחומא (פרשת צו).

38. זוהר חלק ג' קע"ו.

39. ספרי, נשא.

40. ספרי, שופטים כ', י'.

41. במדבר רבה ה', יב.

יח. "יאין שלום – אמר ה', לרשעים"⁴² – כלומר הוא (=הרשע) איננו שלום, שהרי פני נשמתו קלקל, והיא פגומה וחסרה"⁴³. וכן כתיב 'יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו'⁴⁴, הרי לצדיק הגמור נתן השם יתברך השלום, כי הצדיק שהוא בעל שלימות, לכך ראוי לו השלום, שבו השלמת הכול. אבל הרשע שאינו בעל שלימות אמר הכתוב 'אין שלום – אמר ה', לרשעים', כי אין הרשע בעל שלימות, כי **השלמת הדבר הוא השלום**"⁴⁵.
יט. בספר "מחקרי ארץ"⁴⁶ נאמר שהשם ירושלים מורכב משתי המילים: ירושת-שלום.
כ. "ינר שבת – שלום"⁴⁷.

ג. שלום בישראל – העדר מריבה

שלום במובן של העדר מריבה, מוצאים אנו דווקא בישראל, בינם לבין עצמם, שזוהי השלימות, ולא ביחסי ישראל והאומות. "שלום יש רק לישראל, ולא לאומות, ולכל העולם יהיה שלום רק לעתיד לבוא"⁴⁸.

בתורה מתואר **מצב של שלום, שבמסגרתו ישראל רודפים את אויביהם**: "ונתתי שלום בארץ, ושכבתם ואין מחריד, והשבתי חיה רעה מן הארץ, וחרב לא תעבר בארצכם, ורדפתם את איביכם ונפלו לפניכם לחרב. ורדפו מכם חמשה מאה, ומאה מכם רבבה ירדפו, ונפלו איביכם לפניכם לחרב"⁴⁹. ומפרש הרמב"ן: "ביננו לא תהיינה חיות רעות, אבל נרדוף את אויבינו".

ובתפילת "שים שלום" – "יתפלל שלא יהיה מחלוקת בישראל, ואל יהיה קנאה ושנאה ותחרות, כי כולם יהיו אהובים, אחוזים ואחודים בתכלית האיחוד, אהבה, אחוה ורעות, ויהיה כל ישראל נפש אחת"⁵⁰. ואת הפסוק **"בשלום ובמישור הלך איתי"**⁵¹ מפרש אבן עזרא: "עם ישראל דווקא".

ד. שלום ושלטון על הארץ

מעניין שחז"ל מקשרים את השלום דווקא **לשלטון ישראלי על ארץ ישראל והכרת העמים בכך**. ורק עיי ש"ה' עוז לעמו יתן – ה' יברך את עמו בשלום".
א. "ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום" – מפורש "יברכם בעושר וממשלה"⁵².
ב. דווקא **"הברית שכרת עם האבות לתת להם עשרת עממים** – זה ייקרא ברית שלום, כי אז יהיה שלום בכל העולם"⁵³.

- 42. ישעיה מ"ח, כב.
- 43. חידושי הגאונים ב"עין יעקב" (סוף מסכת שבת).
- 44. ישעיה נ"ז, ב.
- 45. מהר"ל, הגדה של פסח, עמי רכ"ו דרוש לשבת הגדול.
- 46. לרי שלמה לויזון (מובא במאמר הגר"ח הלוי "ירושלים השלימה והשלום").
- 47. שבת כ"ה.
- 48. שמועות הראי"ה, שלח תרצ"א.
- 49. ויקרא כ"ו, ו-ח.
- 50. יערות דבש חלק א' דרוש א'.
- 51. מלאכי ב', ו.
- 52. בעל הפירוש למחזור רבה לראש השנה, עמי 233.
- 53. או"ח הקדוש, במדבר, כ"ה, יג.

ג. תיאור השלום בתורה "ונתתי שלום בארץ... וחרב לא תעבור בארצכם"⁵⁴ מתפרש עי"י האו"י הקדוש: "שכל העולם יכירו וידעו כי הוא ארצכם, ואין לזרים אתכם בה – ובזה לא יהיה לכם אפילו מיחוש ותשבו לבטח. וכן – שלא תטרחו אתם בקציר ובבציר אלא זרים יעבודו ואתם יושבים בקתדרא". "ורדפתם את איביכם" – קשה, אחרי שהבטיח בשלום ובבטחה, מה מקום לומר כן? – אכן ירצה לומר, כי מה שהבטיח הוא ממה שמהאומות לא יעשו להם, שלא ירעו ולא ישחיתו, אבל לא ממה שישראל לא יעשו לאומות, וזה הוא עיקר ונס ההבטחה, שלא יאמרו כי השלום וההבטחה הוא שגם הם לא יראו ולא ישחיתו לאומות ונמצאו כגומלין – ת"ל "ורדפתם" וכו', כי אתם תרדפו אותם ותאבדו, ואע"פ כן תשבו לבטח ובשלום".

ד. על פי הבנה זו נוכל להבין את הפסוק: "כי תקרב אל עיר להלחם עליה... וקראת אליה לשלום" – וכי איזה שלום ושלמות יש בקרב? מסביר ה"שפת אמת"⁵⁵: "כי אפילו מלחמת בני ישראל הוא בבחינת שלום, שרוצים לקרב כל האומות, ושיכניעו עצמן לכנוס תחת כנפי השכינה".

ה. השראת השכינה בעולם תלויה בשלימות ישיבת ישראל על כל הארץ כדברי ה"חסד לאברהם"⁵⁶ "וכמו שהשכינה אינה בשלימות כל עוד שביהמ"ק אינו בשלימות על מכונו – כן השכינה, ג"כ אינה בשלימות כל זמן שארץ ישראל אינה בשלימות גבוליה, שהוא מנחל מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, ושישראל שוכנים כל אחד ואחד בחלקו המגיע לו כפי חלק גבולו האמיתי הנגדיים לגבולו, ולכן לא תמצא שיהיו ישראל בשלימותם כי אם באותו הפעם", "השם גבולך שלום".

ו. במצב זה יגיעו אפילו החיות לשלמותן כדברי הרמב"ן⁵⁷: "ובמהיות ארץ ישראל על השלימות, תשבות רעת מנהגם, ויעמדו על הטבע הראשון, שישבו השלום בעולם, ויחדל הטרף ורעת הבהמה".

ז. "מניעת הכרת הדעה של קדושת השלום על ישראל הבא בשלימות רק בארץ שלום", "ונתן לך ה' לב רגז – בבבל כתיב"⁵⁸ – גרם להרחיק לבב רבים מהחובה המעשית של בנין ארץ ישראל"⁵⁹.

ח. "כרע שכב כארתי"⁶⁰ – "הטעם – שיירש ישראל ארץ כנען, ואחר תשקוט הארץ"⁶¹.

ט. "ושמתי פקדתך שלום ונוגשיך צדקה"⁶² "הפקודה והתמכרות שלך על העכו"ם, לא יוחשב זה אצלם כאלו הם נכנעים למס עובד, וכאלו אין להם שלום, כי הם משועבדים – כי זה יהיה שלומם"⁶³.

לסיכום, נמצאנו למדים שמלחמת ישראל על ארצם ונחלתם אינה היפך השלום, אלא היא בבחינת שלום לעולם כולו, כי כאשר יישבו ישראל לבטח בכל נחלתם, תהיה השכינה בשלימות ואף כל העמים יחיו בשלימות האמיתית שלהם.

54. ויקרא כ"ו, ו.
55. סוכות תרנ"ג (ד"ה "איתא בזוה"ק).
56. עין הארץ, נהר ז.
57. ויקרא כ"ו, ו.
58. נדרים כ"ב.
59. הראי"ה קוק זצ"ל, הקדמה ל"עץ הדרי", עמ' ז.
60. במדבר כ"ד, ט.
61. אבן עזרא, שם.
62. ישעיהו ס', שם.
63. מלבי"ם, שם.